

התורה וסדר נתינתה

בעקבות ביאורי הרמב"ן עה"ת

נכתב בס"ד ע"י
הדר יהודה מרגולין
רחוב אגסי 34/22 הר נוף
0548425999
ירושלים תובב"א
אייר התשע"ו

התורה וסדר נתינתה

בעקבות ביאורי הרמב"ן עה"ת

רמב"ן על דברים פרק ד פסוק ט

חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להקמיר ולקמור ענמך מאד מאד
 לזכור מאין באו אליך המלות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים
 אשר ראו עיניך, הקולות והלפידים, את כבודו ואת גדלו, ודבריו אשר
 שמעת עם מתוך האש.

**ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לזניך
 ולזני בניך עד עולם!**

תוכן העניינים

ה	א. כשהתורה היתה 'למעלה' - אש שחורה על גבי אש לבנה
ז	ב. הביאה להר סיני (ב"תשובה" של שמחה)
ח	ג. "וישם לפניהם"
ט	ד. קודם י' הדברות אמרו "דבר אתה עמנו ונשמעה"
יא	ה. שמיעת עשרת הדברות ע"י ישראל בעצמם - יסוד האמונה
יד	ו. מצות זכירת מעמד הר סיני
יז	ז. אחרי עשרת הדברות - השאלות
יט	ח. תפקידה של פרשת "ואלה המשפטים" בתהליך קבלת התורה
כ	ט. כפה הר כגיגית (מתי?)
כא	י. מודעא רבא לאורייתא
כג	יא. פורים - מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה...
כה	יב. חובת השמחה בקבלת התורה
כו	יג. ספר ויקרא - מקום אמירתו וסדר כתיבתו

א. כשהתורה היתה 'למעלה' - אש שחורה על גבי אש לבנה

קודם נתינתה לנו, היתה צורת התורה בהיותה 'למעלה' - "אש שחורה על גבי אש לבנה". הרמב"ן (בהקדמה) מביא שכך בא לנו בקבלה.

ואכן כך הוא בדברי חז"ל, ראה מדרש תנחומא (בראשית פרק א): "כשברא הקב"ה את עולמו נתיעץ בתורה וברא את העולם שנא' לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה (משלי ח') והתורה במה היתה כתובה על גבי אש לבנה באש שחורה שנא' קווצותיו תלתלים שחורות כעורב (שיר ה')". ובתלמוד ירושלמי מסכת שקלים (פרק ו' הלכה א'): "ר"פ בשם רשב"ל התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה, היא אש מובללת באש חצובה מאש ונתונה מאש דכתיב מימינו אש דת למו".

הרמב"ן מבאר בהקדמה שם, שלכן נוסח התורה שונה הוא מנוסח הנביאים. הנביאים מזכירים את עצמם, כמו שנאמר ביחזקאל תמיד "ויהי דבר ה' אלי בן אדם...", וכמו שנאמר בירמיה "ויהי דבר ה' אלי לאמר". אבל משה רבינו כתב כאילו אחר מספר עליו. והטעם, מפני שהתורה קדמה לבריאת העולם, ומשה היה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב.

כיצד היתה התורה כתובה בהיותה "אש שחורה על גבי אש לבנה"? מצדד הרמב"ן (בסוף הקדמתו), שאז היתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות, פי', כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, ואז היו התיבות מתחלקות לשמות בענין אחר, כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון "בראש יתברא אלהים". והי' אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות, ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה, ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצוות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות, עכ"ד.

יצויין:

מרגניתא יפה כתוב בס' "באר יוסף" עה"ת (מאת הגה"צ ר' יוסף סלנט זצ"ל, בפ' וזאת הברכה) שלפי דברי הרמב"ן הללו יובן מדוע במלה "אשדת" בפ' וזאת הברכה (ל"ג ב) הכתיב היא מלה אחת והקרי מתחלק לשתי תיבות. והיינו, שרש"י פירש שם שהפירוש של "אשדת" הוא "שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה", והרמב"ן כותב הכא שאז כשהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה היתה כתובה רצופה בלי הפסק תיבות, וא"כ י"ל שלפיכך באה המסורה לכתוב "אשדת" במלה אחת להורות על אותו זמן שהיתה כתובה רצופה בלי הפסק תיבות, אבל קריאתה היא בשתי תיבות להורות על הקריאה שנמסרה למשה רע"ה לקרותה נפרדות לפי התורה והמצוות, ובתיבה זו רמזה התורה שני עניניה שבכל התורה כולה, שיש בה חילוק תיבותיה לפי חילוק שמותיו ית' וחילוק תיבותיה לקרותה לפי התורה והמצוה.

עוד בנותן ענין הוא לציין את ביאורו של המהר"ל (בגור אריה על דברים פרק לג פסוק ב), וז"ל: "דבר זה סוד מופלא, כי התורה נקראת בשתי שמות; נקראת בשם "חסד", "ותורת חסד על לשונה" (משלי לא, כו), ונאמר (משלי ג, יז) "דרכיה דרכי נועם". ונקראת בלשון "אמת", "תורת אמת היתה בפיהו" (מלאכי ב, ו).

כי המצוה בעצמה עשייתה הוא הטוב ונועם. ולפיכך היה יסוד התורה אש לבנה. וכאשר תשכיל במצוה תמצא אותנו אמת ונכון הוא, כמו כבוד אב ואם. ושמירת שבת טוב ונועם הוא, וכאשר תשכיל בו נמצא שהוא ראוי ומחוייב לעשות.

נמצא כי עיקר המצוה הוא טוב וחסד, וזהו מורה אש לבנה, כי הלובן מורה הטוב והזכות, דומה לאור שהוא טוב. והצורה, היא אש שחורה, כי השחור מורה על רשימה מבוארת היטב, כך התורה דבריה מבוארים ברורים.

לבסוף, חידוש נראה לי להציע בענין.

הרמב"ן כותב (שמות כ, ז) "שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה... ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממה".

ולכאורה צריך הסבר אודות ההנהגה שהיתה בשאר הדברות ששמעו ולא הבינו – מה תועלת יש בזה? שכיון שבלאו הכי היה צורך שמשה יבאר להם את אשר הם שמעו, א"כ מה מתוסף להם משמיעה שכזו?

ויתכן לבאר. דהנה הרמב"ם כותב שהקול ששמעו היה קול בלא הבדל אותיות (כמובא בדברינו להלן. ואף ששיטה אחרת להרמב"ם בנושא, י"ל שבנקודה זו מסכימים הם). והנה הרמב"ן כתב (בסוף ההקדמה לתורה): "ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות...". וא"כ מתבאר, שכיון שכך היא צורתה של התורה למעלה, לכן כך שמעו בני ישראל את התורה כשהיא באה להם מפיו של הקב"ה. והבן.

ב. הביאה להר סיני (ב"תשובה" של שמחה)

נוסח הפסוק בביאת בני ישראל למדבר סיני, מצריך ביאור. בנ"י נסעו מרפידים ובאו למדבר סיני; ראוי היה א"כ, לכתוב קודם על עזבם את רפידים, ורק אח"כ על בואם למדבר סיני. כך הצורה ההגיונית לכתוב, וכך כתוב בשאר המקומות.

אבל בתורה כתוב בסדר הפוך:

"בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני..." מה פשר הדבר?

מבאר הרמב"ן, "אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויום טוב, ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו, כי ידעו ששם יקבלו את התורה, כי משה הגיד להם מה שנאמר לו תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג יב), וגם לפרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו (שם ה ג), והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני, בעבור זה התחיל הפרשה כי בחדש השלישי ביום הזה שהתחיל החדש באו לשם. ואחרי כן חזר לומר כשאר המסעות ויסעו מרפידים".

הוא אומר, נוסח זה ללמדנו בא, שביאתם לסיני – שמחה ויום טוב היה, מחמת הציפיה שלהם לבוא אל ההר.

בהערות לרמב"ן הובא, שמרגניתא טבא נתגלתה לנו בלימודנו את דברי הרמב"ן הללו. דהנה במכילתא (המובאת בהמשך דברי הרמב"ן) נאמר, "הקיש נסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני, מה ביאתם למדבר סיני בתשובה, אף נסיעתם מרפידים בתשובה". ויש לתמוה, מנין שביאתם למדבר סיני היתה בתשובה? (והרא"ם והגו"א כתבו שזה נלמד מהנאמר "ויחן" בל' יחיד, שהיו כולם בלב אחד. אך אינו מבואר מנין שכוונת "לב אחד" היא ל'תשובה' דוקא). אך הנה בהגדרת המושג של 'תשובה' יש להבהיר. דאף שנכלל בזה חרטה וצער וכו' ככל האריכות שבספרי המוסר, מ"מ עצם התשובה הוא להביא את החיים להיות בצורה היותר נכונה, שהיא - בעבודת ה' בשמחה. וכן הוא בכתבי בעל התניא זי"ע (ליקוטי תורה אחרי מות), "כי ענין התשובה הוא להשיב פנים בפנים אליו ית'. כי הלא התשובה הוא לשוב ולהתקרב אליו ית'... ועד"ז יובן ג"כ ענין התשובה כי הנה כתיב כי פנו אלי עורף, פי' "כי פנו אלי" - שפונים אליו ית' בקיום תורתו ומצותיו. אבל מ"מ אין זה אלא בבחי' "עורף" שאינו מבחי' פנימית הרצון מאהבה ותשוקה אלא מצות אנשים מלומדה והולך בקרירות. והתשובה הוא החזרת פנים בפנים להיות פנימיות רצונו וחפצו בתורת ה' ומצותיו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל".

וא"כ, הואיל ועצם מהות ה'תשובה' היא הוספת קירבה אל ה', ואין קירבה זו אלא במידת השמחה, הרי שנתיישבו דברי המכילתא. כי מפורש עולה מהפסוק שביאתם לסיני היתה בשמחה, כדברי הרמב"ן כאן שלמד זאת מסדר הפסוקים. וא"כ היתה ביאתם ב'תשובה' – ברצון של קירבה אל ה', והן הן הדברים.

ונמצא ממכילתא זו ראיה גדולה לדבריו של ה'ליקוטי תורה' הנ"ל, ודו"ק.

ג. "וישם לפניהם"

כאשר באו בני ישראל לסיני, אמר ה' למשה לומר לכל העם ("כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל") את הדברים הבאים:
"אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי:
ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ:
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

משה רבינו "שם לפניהם" את הדברים:
"ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ה'".

מה פירוש ש"שם לפניהם"?
הרס"ג מבאר שהיינו למדם, כמו "שימה בפיהם". והרמב"ן איננו מסכים לכך, "ואיננו".
אלא, מבאר הרמב"ן שכך הוא פירושו:
לשים לפניהם, היינו לשאול אותם אם הם בוחרים בכך. "הנה נתתי לפניכם הדברים, בחרו לכם
היום אם תעשון כן".
ועל כך באה תשובת העם בפסוק הבא: "ויענו כל העם יחדיו ויאמרו, כל אשר דבר ה' נעשה".
כי אין מקום לאמירה זו, אלא אם היא באה כתשובה לשאלה – האם אכן תעשו כן, האם תבחרו
בזה.
וכפי שנראה בהמשך, זו גם כוונת "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם".
וכן, "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל".

בכל המקומות הללו, כוונה אחת להם: בידכם הדבר; האם תבחרו לעשות את זה?

ד. קודם י' הדברות אמרו "דבר אתה עמנו ונשמעה"

בפרשת יתרו, מיד אחרי עשרת הדברות, כתוב על כך שבנ"י בקשו לשמוע ממשה – ולא בצורה ישירה מפי ה', וכך נאמר שם:

ספר שמות פרק כ

(טו) וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הַהָר עֹשֵׂן וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק:
(טז) וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֵתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן נָמוּת:
(יז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירְאוּ כִּי לִבְעֵבוֹר נִסוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבְעֵבוֹר תִּהְיֶה יִרְאַתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ:
(יח) וַיַּעֲמֵד הָעָם מֵרָחֵק וּמֹשֶׁה נָגַשׁ אֶל הָעַרְפֶּל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים:

מתי היתה בקשה זו?

המפרשים (-אבן עזרא) מבארים, שזה היה אחר מתן תורה. וזאת משתי סיבות: אחת, ששם זה כתוב, כך הוא לפי סדר הפסוקים. ושנית, שמצינו כך במשנה תורה. וכך נאמר אף שם, אחר י' הדברות:

ספר דברים פרק ה

(כ) וַיְהִי כְשִׁמְעַכֶּם אֶת הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָרַב בָּעַר בְּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כָּל רְאִשֵׁי שְׁבֵטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם:
(כא) וַתֹּאמְרוּ הֵן הָרִאֲנוּ יְדוֹד אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלוֹ וְאֶת קְלוֹ שִׁמְעָנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחַי:
(כב) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִפְּסִים אֲנַחְנוּ לְשִׁמְעַת אֶת קוֹל יְדוֹד אֱלֹהֵינוּ עוֹד וּמִתָּנוּ:
(כג) כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּמִנוּ וַיְחַי:
(כד) קָרַב אֵתָּה וּשְׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמֶר יְדוֹד אֱלֹהֵינוּ וְאֶת תִּדְבָּר אֱלֵינוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְדוֹד אֱלֹהֵינוּ אֲלֵיךָ וּשְׁמַעְנוּ וְעֲשִׂינוּ:
(כה) וַיִּשְׁמַע יְדוֹד אֶת קוֹל דְּבָרֵיכֶם בְּדַבְּרְכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר יְדוֹד אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דָּבְרוּ אֲלֵיךָ הִיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דָּבְרוּ:

אך הרמב"ן מראה על הבדלים בין הפסוקים הללו; ומחמת כן מתברר ששתי פרשיות שונות הן אלו. וא"כ צריך להסיק, שבאמת שתי פעמים שונות בקשו זאת בנ"י. ביתרו מדובר בפעם הראשונה, וזה היה קודם מתן תורה. והראיה, שבקשו "אל ידבר עמנו אלהים", ולא אמרו "עוד".

ומשה אמר להם "אל תיראו", ושם נאמר "היטיבו כל אשר דיברו".
וכאן סיפר שפחדו רק מן הקולות והלפידים וההר עשן, ושם פחדו מדיבור השכינה ("כי מי כל
בשר אשר שמע קול אלהים מדבר מתוך האש...").
וכאן אמר שמשה ניגש אל הערפל (והרי אחר מתן תורה בא משה בתוך הערפל, ככתוב בסוף
משפטים: "וַיִּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אֲרָבָעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה").

ולכן צריך להסיק שפרשה זו נאמרה קודם י' הדברות. והסיבה שהיא כתובה אחר כך היא, כי
מתחילה נכתב כסדר כל דברי אלהים שצוה למשה בהגבלת ההר ואזהרת העם וי' הדברות, ואחר
כך חזר להזכיר את דברי העם אל משה.

"והסדר בדברים:

כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק, (לעיל יט טז) ועדין לא ירדה שכינה.
וחרדו העם במחנה במקום תחנותם (לעיל יט טז), ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלהים
ויתיצבו בתחתית ההר (שם יז).

ובהיותם שם בתחתית ההר מצפים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש (שם יח), ויעל עשנו עד לב
השמים חשך ענן וערפל (דברים ד יא), וחרד ההר עצמו ונזדעזע (לעיל יט יח) כאשר יעשו ברעש
הנקרא "זלזלה" או יותר מכן. וכן כתוב (תהלים קיד ד) ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן,
ואיננו משל, כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור (שם ג). ונתחזק קול השופר מאד
(לעיל יט יט).

אז ראו העם וינועו לאחור ויעמדו מרחוק (כאן) יותר מן הגבול, ואז אמרו אליו כולם שלא ידבר
עמהם האלהים כלל פן ימותו, כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח, ואם ישמעו הדבור
ימותו!

ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו (פסוק כ), ושמעו אליו ויעמוד העם מרחוק במעמדם (פסוק
כא), כי לא רצו בכל (פי', למרות כל) דבריו להתקרב אל הגבול, ומשה נגש אל הערפל (שם), לא
בא בתוכו, ואז דבר אלהים עשרת הדברות".

ואחר עשרת הדברות היתה בקשה נוספת, היא המוזכרת בפרשת ואתחנן שאמרו הזקנים אל
משה "אם יוספים אנחנו לשמוע... קרב אתה ושמע...". ולא הזכיר בפרשת יתרו את כל זה, כי
רצה לבאר כסדר המצות והמשפטים, אבל במשנה תורה (דברים ה כ) הזכיר משה כי אחרי
הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו "אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה'
אלהינו עוד ומתנו", כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה' אלהים, כי חשבו
שירצה האלהים לדבר אליהם כל המצוות, ולכך אמרו "קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה'
אלהינו ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו" (שם כד). והקב"ה הודה לדבריהם ואמר היטיבו כל אשר
דברו, כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות.

ה. שמיעת עשרת הדברות ע"י ישראל בעצמם – יסוד האמונה

הרמב"ן מבאר, ששמיעת העם את דברי ה' (ויהיו הם עצמם נביאים בדברי") היא שתתן בלב ישראל את האמונה לעולם בדברי ה' ובנבואת משה.
שכך נאמר בפסוק: "הִנֵּה אֲנִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הָעֲנָן בְּעָבִיר יִשְׁמַע הָעָם בְּדִבְרֵי עַמֶּךָ וְגַם בְּךָ יֶאֱמִינוּ לְעוֹלָם".
באיזו אמונה "לעולם" מדובר?

וכן (דברים ד) "הִקְהַל לִי אֶת הָעָם וְאִשְׁמַעֵם אֶת דְּבָרֵי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לִירְאָה אוֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאָדָמָה".

מהו "ליראה אותי כל הימים"?

מסביר הרמב"ן: "והנכון בעיני שאמר, אני בא אליך בעב הענן, שתגש אתה אל הערפל, בעבור ישמע העם דברי, ויהיו הם עצמם נביאים בדברי, לא שיאמינו מפי אחרים, כמו שנאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד י), וגם כך יאמינו לנצח בכל הדורות...
ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך, כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם כך לעולם".
הרי שבעקבות זאת ששמענו בעצמנו, נקבעה האמונה בעם ישראל למשך דורות עולם.

יסוד הדברים הללו נמצא גם בדברי הרמב"ם הנודעים (הלכות יסוה"ת פ"ח): "משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי... ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה לך אמור להן כך וכך. וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם, ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת. ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם".
וראה להלן, שלפי הרמב"ן מהטעם הזה יש מצוה לזכור את מעמד הר סיני לדורות עולם.

מה שמעו ישראל באמירת עשרת הדברות?

הבדל יש בנוסח האמירה בין ב' הדברות הראשונות לבין ח' האחרונות.
הראשונות הן כאילו ה' הוא המדבר ("אנכי... אשר הוצאתיך..."). ואילו השאר הן כאילו משה מדבר ("לא תשא את שם ה' א-להיך...").

יב התורה וסדר נתינתה

ההבדל הזה שבניסוח, משקף הבדל מהותי בצורת האמירה והשמיעה של הדברות. כך אמרו חז"ל, שרק את שני הדברות הראשונות "מפי הגבורה שמענום". אך נחלקו הרמב"ם והרמב"ן כיצד להבין את ההבדל הזה. הבה נפרט. יש לכאורה סתירה בעצם הפסוקים עצמם.

מחד גיסא, כבר צויין שניסוח הפסוקים מראה שדוקא שנים הראשונים נאמרו מפי הגבורה. וכך מפרש הרמב"ן (שמות כ, ז): "והנה לשון הכתוב הזה את שם ה' אלהיך, כאלו משה ידבר, וכן בכל הדברות אחרי כן, ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי, אשר הוצאתיך, על פני, כי אנכי, לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל (מכות כד) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, שהם עיקר הכל".

מאידך, מפורש בפסוק שאת כל י' הדברות שמענו מפי ה' כן הקשה האבן עזרא: "ור"א הקשה כי הכתוב אמר (לעיל פסוק א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה, ומפורש מזה - את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה יט), ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים, כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות".

ביישוב השאלה, מבאר הרמב"ן שאמנם את כל הדברות שמעו מפי ה' – אבל לא הבינו אלא את השניים הראשונים.

"ואני אפרש לך קבלת רבותינו. בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה.

ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו¹, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממה".

[נב. זהו בשונה מהרמב"ם במורה נבוכים (ב לג), שנראה שאכן חילק ביניהם, אך באופן שונה מהרמב"ן, וכך מביא רבנו בחיי (לעיל פסוק א') את שיטת המורה: "ודע כי דעת הרמב"ם ז"ל במעמד הר סיני, שהקול העצום ששמעו ישראל שמעוהו בלא הבדל אותיות, ולא שמעוהו כי אם פעם אחת וזה בשתי דברות ראשונות... ואחר ששמעו הקול בשתיים ראשונות משה היה שומע כל הדברות אחת אל אחת ומשמיע להם... נמצאת למד כי שתיים ראשונות ישראל שמעו הקול כמשה אלא שישאל שמעוהו בלא הבדל אותיות ומשה בהבדל אותיות אמנם הדברות הנשארות לא שמעום כלל מפי ה'² והיו להם מקובלות מצד נבואתו של משה כמו שאר המצוות".

ונראה עוד להוסיף, שמחלוקת הרמב"ם והרמב"ן – מחלוקת קדומה היא. מצינו שכבר נחלקו חז"ל בענין זה, וכך איתא במדרש (פסיקתא רבתי כב, שהש"ר א יג): "רבי יהושע בן לוי ורבנן, רבי יהושע אומר ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה, אנכי ולא יהיה לך, הה"ד ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות. ורבנין אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה".

¹ יש לעיין, מה תועלת יש בכך ששמעו ולא הבינו. ראה לעיל בסוף פרק א' מה שצדדנו בזה.

² נב. צ"ע איך יישב הרמב"ם את קושיית האבן עזרא מכך שנראה מפורש בפסוק כי את כל י' הדברות אכן שמעו.

”אנכי עומד בין ה' וביניכם...” – מתי התקיים פסוק זה?

במשנה תורה (דברים ה,ה), תוך סיפור מתן התורה לעם ישראל, נאמר: ”אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליכם בהר לאמר...”.

מתי התקיים פסוק זה?
יש צד לפרשו על קודם מתן תורה (פסוקי ”כה תאמר לבית יעקב...”.) ויש צד לפרשו על המצוות שניתנו אחר מתן תורה (וכך מפרשו האבן עזרא).

אך הרמב”ן (דברים שם), נאמן לשיטתו, מבאר שעל שאר ח' הדברות נסוב פסוק זה.
וז”ל: ”והנכון בעיני, כי ירמוז למה שפירשנו שם (כ ז) כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך, ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם, וזהו להגיד לכם את דבר ה', לפרש לכם כל דבור ודבור”.

ו. מצות זכירת מעמד הר סיני

"רק השמר לך ושמור נפשך מאד..."

פסוק זה מפורסם כמזהיר על שכחת תלמודו של האדם, כמופיע בפרקי אבות. הרמב"ן בפירושו עה"ת, מפרש (בשונה מרש"י) שבפסוק זה נאמר מצוה וחיוב לזכור את מעמד הר סיני כולו.

ואף בהשגותיו לספר המצוות, כשמונה הוא מצוות שיש לכוללן במנין התרי"ג - והרמב"ם לא כללן, מנה ביניהן את המצוה לזכור את מעמד הר סיני.

אין דרכו של הרמב"ן באף מצוה לבאר את התועלת שבה; די בכך שנבין שכך ציוונו ה'. אך כאן שאני. במצוה זו מוסיף הרמב"ן לבאר לנו את התועלת של המצוה, החשיבות המיוחדת שיש בה. שכן, מצוה זו מנציחה בלב כלל ישראל לדורותיו את האמונה הודאית באמיתות של התורה.

נביא את לשון הרמב"ן, ובשים לב להדגשה שלו: "כי לא נעיד שקר לבנינו".

וז"ל הרמב"ן (דברים ד, ט):

"הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם, וצוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה.

והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים - אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים.

אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק...

זהו שאמר שם (שמות יט ט) וגם בך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאלו ראוהו כל הדורות, **כי לא נעיד שקר לבנינו** ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל".

גם הרמב"ם, אף שלא מנה מצוה זו בתרי"ג מצוות, מביא ככל דברי הרמב"ן הנ"ל באגרת תימן³.

³ באגרת תימן להרמב"ם ג"כ כתב שיש בכאן מצות עשה ומצוות ל"ת (אף שלא מנאן במנין התרי"ג בספר המצוות) והאריך בתועלת היוצאת מזה, וז"ל: "לפיכך אחינו כל ישראל הנפוצים בקצוות הארץ חייבים אתם לחזק קצתכם לקצתכם ולאמץ ולזרז הגדולים לקטנים והיחידים להמון ותחברו אומתכם על דבר אמת שלא ישתנה ולא יופר ולהרים קולכם באמונה שלא תפול לעולם ולא תשחת. והוא להודיע לרבים שהקב"ה הוא אחד ולא כשאר האחדים... וכמו כן זכרו מעמד הר סיני שצונו הקב"ה לזכרו תמיד וגם הזהירנו מלשכחו אותנו וצונו ללמד אותו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו. הוא מה שנאמר (דברים ד' ט' יו"ד) רק השמר ושמר נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב באמר. וראוי לכם אחינו שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדורו שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו והטענה המביאה לידי אמת, וגדלו המעמד ההוא על כל גדולה כמו שגדלו הקב"ה שנאמר (דברים ד' ל"ב) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו'. ודעו אחינו בברית הזאת ובסברה הזאת שהדבר הגדול הזה שנראה במציאות שהעיד עליו מבחר כל העדים שלא היה מקודם כמוהו וכן לא יהיה אחריו כמוהו. והוא שתשמע אומה אחת בכללה דבור הקדוש ב"ה ושתראה כבודו עין בעין ודבר זה היה שתתחזק האמונה חזוק שלא ישנהו משנה, ויגיע לנו ע"י האמת כדי להעמיד רגלינו לבל ימעדו אשורינו בעתות כאלו כשיתחדש שום רוגז או שמד על יהודים ח"ו וכשיתגבר יד האנס. שכן כתוב (שמות כ' כ') כי

מספר עיונים יש בהבנת הענין.

א] יש לעיין, כיצד היא פעולת השכחה שנאסרה כאן? כיצד הן מעשיו של אדם העובר על הלאו של שכחה?

והנה הרמב"ן ממשיך כאן וכותב "ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם", ונראה מזה שהסיפור לבנים ובני בנים זהו עצם גדר המצוה. וממילא אופן העבירה הוא בכך שמונע מלספר אודות מעמד הר סיני לבניו ובני בניו, ואז הוא שעובר על המצוה. וכן נראה בל' הרמב"ן בסהמ"צ (במנין מצוות ל"ת להרמב"ן, מצוה ב'): "וזהיר פן יסורו מן הלב מהודיעם לבנים ולבני בנים לדורות עולם".

ב] ועוד נקודת עיון.

כמה מפרטי מעמד הר סיני נכללו בחיוב הזכרון? או שמא די בהודעה באופן כללי שהיה מעמד שכזה?

בפסוק כתוב "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך",

מבאר הרמב"ן: "שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם".

פשוטם של דברים מורה שהמצוה אינה רק בהודעה לבנים על עצם העובדה שהיה מעמד כזה; חלק מעצם המצוה הוא להעביר את כבודו וגודלו של המעמד.

ויצוין, שהמגן אברהם (סי' ס' סק"א) מביא מהאר"י ז"ל לזכור את מעמד הר סיני בכל יום בברכה שלפני שמע ישראל, וז"ל: "איתא בכוונות ובכתבים דהזכירות הללו הם מ"ע, לכן כשיאמר ובנו בחרת - יזכור מ"ת. וקרבתנו - מעמד הר סיני"⁴.

העיר הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א ["אגרתא דחדוותא" אגרת א'], שלכאורה אין מקיימים את המצות עשה הזו באמירת 'אני מאמין' בנוסח המודפס בסוף תפילת שחרית. שהרי הרמב"ן מצריך לזכור את פרטי המעמד, הקולות והלפידים כו', וזה לא מוזכר כלל בנוסח הקצר הנ"ל, עכ"ד. מאידך, הרי גם באמרנו "ובנו בחרת" אין את הזכרת הפרטים, ועכ"ז כתב האר"י ז"ל שמקיים את המצוה להרמב"ן. וצ"ע בזה.

ג] הגמרא בקידושין (ל). מביאה את הפסוק הזה כמתייחס למצות תלמוד תורה:

לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כלומר שזה הנגלה עליהם בענין זה כדי שתעמדו בכל נסיון שיפגע בהם באחרית הימים שלא יזוז לבבכם ולא תחטאו, עכ"ל.

⁴ מקורו הוא בכתבי האר"י ז"ל בשער הכוונות (ענין כוונת יוצר), שם מביא את דברי הרמב"ן כאן, וז"ל: "ובנו בחרת מכל עם ולשון כו' דע כי ארבעה מצות עשה צריך האדם לקיים בכל יום שהם ענין זכירה והם ארבעה זכירות הכתובים בתורה שתלויים בזכירת הלב ואלו הם א' היא זכרון מעמד הר סיני וקבלת התורה וכמש"ה יום אשר עמדת כו' בחורב כו' וכתוב בתריה פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך כו' [דברים ד' פסוק ט'] והיא א' מרמ"ח מ"ע להרמב"ן ז"ל...".

"דתניא ולמדתם אותם את בניכם. אין לי אלא בניכם, בני בניכם מנין ת"ל והודעתם לבניך ולבני בניך. אם כן מה ת"ל בניכם, בניכם ולא בנותיכם. אמר רבי יהושע בן לוי כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב".
וכיצד יובן הדבר, אם המצוה היא על זכירת מעמד הר סיני?

הרמב"ן בסהמ"צ (שם) דן בזה: "ואל תטעה בזה מפני דורשם בראשון של קידושין, "והודעתם לבניך ולבני בניך" בלימוד התורה לבני בנים, כי לימוד אמונת התורה הוא הלימוד בתורה". כוונת תירוצו צ"ב.
ועי' בפחד יצחק [שבועות ריש מאמר ח'] המבאר: "הך דמלמד את בן בנו תורה הכוונה היא באמת לדברי תורה השייכים למעמד הר סיני".
לפי"ז, אכן מצות זכירת מעמד הר סיני נאמרה כאן, ומה שהמצוה נזכרה על תלמוד תורה – היינו בדוקא אותם חלקים בתורה הדנים במעמד הר סיני.
זה ודאי חידוש. ועוד, שבמשנה בפרקי אבות מובא פסוק זה כמתייחס לכל חלקי התורה. וצריך ביאור.

ז. אחרי עשרת הדברות - השאלות

ביאור מאיר עינים יש לרמב"ן אודות הפסוקים הכתובים אחר מתן תורה. אלא שדבריו מפוזרים מעט בפירושו, אחת הנה ואחת הנה. הפליא לעשות מרן רי"ז הלוי (בפרשת משפטים) בסידורו את דברי הרמב"ן הללו, והוספת נופך משלו כדרכו בקודש. והרי הצעת הענין.

שאלות

א] אחר עשרת הדברות, יש חמשה פסוקים של ציוויים. בהם נאמר למשה שיאמר לישראל אודות איסור ע"ז ("לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב..."), ומצוות המזבחות ("מזבח אדמה תעשה לי... ואם מזבח אבנים תעשה לי..."). מתי באמת אמר משה פסוקים אלו לישראל?

ב] מלבד פרשת מתן תורה שביתרו, יש גם פרשה של מתן תורה בסוף משפטים. מדוע נחלקה מתן תורה לשנים? מדוע מפסיקה פרשת משפטים ודיניה ומצוותיה, בין שתי הפרשיות של מתן תורה?

ג] אחרי ה'משפטים' שבפרשת משפטים (בפרק כ"ד פסוק א'), יש פרשיה של י"א פסוקים. עניניה: עליית משה אל ה', משה מספר לעם את דברי ה', הבאת קרבנות וזריקת הדם, משה כותב את ספר הברית וקוראו בפני העם.

ספר שמות פרק כד

(א) וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֶה אֵלַי אֶתְּהָ וְאֶהְרֹן נָדָב וְאָבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִרְחֹק:

(ב) וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֵלַי ה' וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ:

(ג) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה:

(ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וַיִּשְׁכֹּם בַּבֹּקֶר וַיָּבֵן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עָשָׂר מִצֵּבָה לְשָׁנַיִם עָשָׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל:

(ה) וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֲלֵת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פָּרִים:

(ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיִּשָּׂם בְּאֵגָנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ:

(ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע:

(ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

(ט) וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן נָדָב וְאָבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל:

יח..... התורה וסדר נתינתה

(י) וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו כָּמַעֲשֵׂה לְבַנַּת הַסְּפִיר וַיִּכְעָצְעוּ הַשָּׁמַיִם
לְטָהָר :
(יא) וְאֵל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדֹו וַיַּחֲזֹו אֶת הָאֱלֹהִים וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ :

מתי היתה פרשיה זו?

מבאר רש"י, "פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות, ובד' בסיון נאמרה לו עלה".
וקשה א"כ, למה נכתבה פרשה זו הרבה אחרי עשרת הדברות?
ובהתאם לביאורו הנ"ל, נצרך רש"י לבאר בפסוק ג' שמשה סיפר לעם רק דברים שהיו ידועים עד
לפני מתן תורה: מצות פרישה, הגבלה, ז' מצוות, ומצוות שניתנו להם במרה.
הרמב"ן מקשה, שאין מתאים לומר על זה ל' "ויספר" ("שכבר שמעו וידעו אותם, ולא יאמר
'ויספר' אלא בחדשות אשר יגיד").
גם מוכרח לפי זה ש'ספר הברית' כלל רק את הדברים שניתנו לישראל בעבר. וכ"כ רש"י:
"מבראשית ועד מתן תורה, ומצוות שנצטוו במרה".

ידוע ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה", ויתכן שהתורה לפעמים מקדימה את המאוחר. אך נחלקו
הראשונים, עד כמה להשתמש בכלל זה. הרמב"ן מצמצם מאד את הכלל האמור, ובמקרים רבים
כאשר מפרשים אחרים מבארים את הפסוקים עפ"י כלל זה, יפרש הרמב"ן כיצד סדר הפסוקים
הנכתב – הוא גם הסדר הנכון לפי התקדמות הזמן. ל' הרמב"ן (במדבר טז, א): "...וזה מדעתו של
רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו, וכבר כתבתי (לעיל ט
א) כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור, וגם שם
לצורך ענין ולטעם נכון". [נ.ב. נ"ל פשוט שזהו ענף משיטתו של הרמב"ן בכל פירושו, שכוונת
"פשוטו של מקרא" היינו הפסוקים - כפי שהם כתובים. ואילו רש"י, אף בכוונת "פשוטו של
מקרא מכניס הוא מדרשים או מאורעות שלא נזכרו בכתוב, ראה על כך בהקדמת "הדרי קודש"
לבראשית עמ' 31].

אף כאן יבאר הרמב"ן את כל הפרשיות הכתובות אחר עשרת הדברות, שכולן לפי הסדר, ועפ"י
שיטתו הנ"ל.

כדי לעמוד על שיטתו של הרמב"ן בצורה הראויה, נראה לי שאין הדגש על כך שהפרשיות לפי
הסדר – אם כי גם את זה 'נרוויח'. עיקר הדגש צריך שיהיה על המבט הכללי של תוכנו ומטרתן
של הפרשיות השונות, וממילא נראה כיצד כל דבר מתאים, גם בלשונות הפסוקים, וגם בסדרן
של הכתובים. לפיכך (כדי שלא לאחר את המוקדם...), נתחיל במבט הכללי האמור.
ובדרך ממילא, יבואו כל השאלות על פתרונו.

ח. תפקידה של פרשת "ואלה המשפטים" בתהליך קבלת התורה

נציג מעתה את שיטת הרמב"ן בביאור הפרשיות. ונראה כיצד הוא הפליא לעשות, בביאור כל דבר בסדרו הנכון לפי סדר כתיבתו; וגם לפי לשונות הכתוב; וגם לפי פירוש ענינו. והכל משתלב יפה לתמונה אחת שלימה וכוללת.

תפקידה של פרשת "ואלה המשפטים" היא, כדברי הפתיחה שלה: "אשר תשים לפניהם". וכבר הבאנו את דברי הרמב"ן, של' זו היא תמיד על הצעת הדבר בפני האדם לדעת אם ירצה לקבלו, כמו שכתוב גם "וישם לפניהם את הדברים האלה אשר צוהו ה'" (ועל כך השיב העם ואמר "נעשה").

כך הדין, שכאשר בא גר להתגייר – מציעין בפניו את המצוות. יבמות (מז.): "ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות".

כך נעשה כאן במתן תורה, בהצעת "ואלה המשפטים". וכך מביא הרמב"ן (בהקדמתו לפרשת תרומה): "צוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתייחד, וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצום על ידו של משה, וכתר עמהם ברית על כל זה...".

ולכן הוא שנחלקה פרשת מתן תורה לשתי פרשיות. יותר נכון לומר – לא שתי פרשיות של מתן תורה יש כאן, אלא פרשה אחת ארוכה, עם שני חלקים.

חלק אחד הוא קבלת התורה, קיום מצוותיה. וחלק שני הוא הכניסה לברית, הגיור, היותנו עמו של ה'.

אחר י' הדברות מתחיל החלק השני, נאמרו ה' פסוקים שנצטוו משה לומר לעם על איסור ע"ז ובניית מזבח, ואח"כ "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי תקנה עבד עברי...".

אחר כך – ועדיין באותו יום, אבל אחר כך בזמן – נאמר למשה "עלה אל ה' כו", נמצא ששלשה דברים מוטלים על משה עכשיו: אמירה לישראל של ה' הפסוקים, אמירת פרשת משפטים כדי להיכנס לברית, ולעלות אל ה'.

ואכן עשאו משה לפי הסדר.

ועל כך כתוב תחילה (בפסוק ג'): "ויספר לעם את כל דברי ה' ואת המשפטים".

"דברי ה'" – הם ה' הפסוקים. "ואת המשפטים" – כפשוטו, פרשת משפטים, הפרשה שהוא צריך לשים לפניהם" כדי שיאמרו אם רוצים לקבל – ולהתגייר. וכמה מתאים, שמיד כתוב "ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דיבר ה' נעשה".

מעתה, כתב משה את ספר הברית, ובו כתוב כל החוקים והמשפטים והתורות אשר נצטוו.

למחרת בנה את המזבח, ועשה את כל הכתוב בפרשה אודות כניסה לברית.

ואכן, משם הוא שלמדו במסכת יבמות את כל התהליך של גיור, עבור כל נכרי הבא להתגייר, כי זהו תוכנה של פרשה זו – הגירות וכניסה לברית של עם ישראל.

ולבסוף, בפסוק י"ב, אומר הפסוק "ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם...", ומפרש הרמב"ן: "היא המצוה שאמר לו מאמש עלה אל ה', ונגש משה לבדו אל ה' (לעיל פסוקים א-ב), ועתה הוסיף לו לאמר: והיה שם ואתנה לך, כי יתעב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה".

ט. כפה הר כגיגית (מתי?)

ידועה לכל באי בית המדרש, שאלתם של התוס'.
הגמ' בשבת (פ.ת.) דורשת: "ויתיצבו בתחתית ההר אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא".
ותמהו התוס': "כפה עליהן הר כגיגית - ואף על פי שכבר הקדימו נעשה לנשמע...", ותירצו: "שמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה שיצאתה נשמתן".
וכבר נודע בשערים ששאלה זו ממש נידונה במדרש תנחומא פרשת נח (אות ג'), והדברים עתיקים.
והנה אין כאן קושיא אלא אם אכן אמירת "נעשה ונשמע" היתה לפני כפיית ההר כגיגית. ואין זה לפי סדר התורה!
- "נעשה ונשמע" לא נכתב אלא מאוחר יותר; כי "ויתיצבו בתחתית ההר" נכתב בפרשת יתרו, ואילו "נעשה ונשמע" הוא בי"א הפסוקים שהם בסוף משפטים.

וא"כ, אם נניח שסדר הכתיבה הוא לפי סדר האירוע (וכפי שמניח הרמב"ן!), הרי שאין צורך ב'תירוץ' לקושיא, כי מעיקרא היא אינה קיימת.
הקדמת נעשה לנשמע - לפי הרמב"ן אחרי כפיית ההר כגיגית היא באה⁵, ולכן היה צורך בכפיית ההר כגיגית - כי עדיין לא אמרו "נעשה ונשמע".
ותנו לא מידי.
(ואכן חידוש יש כאן בדברי התוס'. שהרי הקשו שכבר הקדימו נעשה לנשמע, וכאילו זו עובדה שהיא פשוטה ומוסכמת. והרי הקדמת נעשה לנשמע כתובה רק אחרי כן?
וכמובן צ"ל שכוונת תוס' היא לאותן שיטות הסוברות (כדברי רש"י) שהפרשה הכתובה במאוחר באמת היתה מוקדמת, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וכפי שמצינו במכילתא שיש בנקודה זו מח' תנאים. אך צ"ע כיצד לא הודיעונו תוס' שזהו הבסיס לקושייתם, ומנין אמור הלומד להניח שכבר הקדימו? - ואין לומר שכוונתם למדרש תנחומא המקשה כן, כי א"כ היה עליהם גם להשיב כפי שהתנחומא משיב. וצע"ק).

⁵ גם בחידושיי לשבת פח נראה שבפשטות היתה אמירת "נעשה ונשמע" מאוחרת בזמן, אחרי הכפייה של ההר כגיגית.

י. מודעא רבא לאורייתא

שיטת הרמב"ן, ושתי תמיהות גדולות

לעיל הובאה הגמ' בשבת (פ.ח.): "אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא". לאמר, כדברי רש"י שם, "מודעא רבה - שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה, שקבלוה באונס". וממשיכה הגמ' ואומרת "אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש דכתיב קימו וקבלו היהודים קיימו מה שקיבלו כבר". והנה ההשקפה הראשונה של הלומדים היא ש'מודעא' זו היא ענין תיאורטי בלבד, ר"ל שיכולים היו (עד ימי אחשורוש) למסור מודעא אילו רצו. אבל זה מעולם לא הגיע לידי פועל. אך המעיין בחידושי הרמב"ן בסוגיא שם יראה שלא כן הוא. אלא, באמת מסרו ישראל את המודעא הזו בפועל ממש, לאמר שכבר אינם מחוייבים בשמירת התורה! כתגובה למסירת המודעא, באו דבריו של יחזקאל הנביא: "וְהֶעֱלָה עַל רוּחְכֶם הָיָה לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׂרֵת עֵץ וְאֶבֶן. חִי אֲנִי נְאֻם ה' אֱלֹהִים אִם לֹא בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרְוֹעַ נְטוּיָה וּבְחִמָּה שְׁפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם". דברי הרמב"ן הללו באו כהמשך לביאורו בעצם הגלות שגלו עם ישראל מארץ ישראל. כיצד ומדוע גלו, הרי אי אפשר להענישם, כי באונס היתה קבלתם את התורה? מבאר הרמב"ן שאכן לא היתה הגלות בתור עונש. אלא, דכיון שארץ ישראל – על תנאי שישמרו את התורה ניתנה, ממילא כשאינם שומרים את התורה, מאבדים הם את זכותם על הארץ. וכשבאו לבבל, מסרו מודעה. התורה שקבלוה באונס, כבר אין רצונם לשמור אותה. ואז באה התגובה הנ"ל של יחזקאל. וז"ל הרמב"ן בחידושו לשבת פ.ח. (הדבר מופיע בחידושי הרשב"א ג"כ, מילה במילה):

"והא דאמרינן בענין אגדה הא מודעא רבא לאורייתא ומתרין כבר קבלוה בימי אחשורוש. קשה לי וכי מה קבלה זו עושה מסופו של עולם לתחלתו, אם קודם אחשורוש לא היו מצווים למה נענשו ואם נאמר מפני שעברו על גזירת מלכם א"כ בטלת מודעא זו, ועוד למה הצריכם לקבלה וברית, ונ"ל לומר דמתחלה אע"פ שהיה להם מודעא מ"מ לא נתן להם הארץ אלא כדי שיקיימו התורה כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות, וכתוב (תהלים ק"ה) ייתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו⁶, והם עצמן מתחלה לא עכבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום אלא ברצון נפשם מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, לפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ,

⁶ המשך חכמה בדברים (ד, יד) מבאר עפ"י דברי הרמב"ן הללו, שלכן קודם שבאו לא"י לא היה דין כפייה על המצוות. ו"עשייה" פירושו כפייה, ע"י ר"ה ו' שתעשו על כרחם. וזה שנאמר בדברים שם "ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ".

כב התורה וסדר נתינתה

משגלו מסרו מודעא על הדבר מדכתיב (יחזקאל כ') והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן, וכדאמרינן באגדה (סנהדרין ק"ה א') רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו וכו', לפיכך כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא עמדו מעצמם וקבלוה ברצון שלא יטענו עוד שום תרעומות⁷, והיינו בימי אחשורוש שהוציאם ממות לחיים והיה זה חביב עליהם מגאולה של מצרים".
נראה להעמיק בדברי הרמב"ן הללו, ונקדים שתי קושיות עליו שהן לכאורה תמיהות גדולות וצע"ג.
(ולבסוף נבוא בעז"ה ליישב תמיהות אלו, ולראות שאדרבה – רק דרכם נוכל לעמוד על עומק הכוונה של סוגיא מוקשה בגמ').

[א] סוגיא מפורסמת היא במגילה (יב.):

"שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה
אמר להם אמרו אתם
אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע
אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו
אמרו לו אמור אתה
אמר להם מפני שהשתחוו לצלם
אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר
אמר להם הם לא עשו אלא לפנים אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהן אלא לפנים".

תמיהני, א"כ למה בסוגיין מבואר שמגיעה כליה ח"ו על שנהנו מסעודתו של אותו רשע, או על שהשתחוו לצלם, והרי מדובר בחו"ל, וכבר מסרו מודעא שאין רצונם בשמירת המצוות, [ל' רמב"ן: "משגלו מסרו מודעא על הדבר מדכתיב (יחזקאל כ') והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן, וכדאמרינן באגדה (סנהדרין ק"ה א') רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו וכו'"], ומדוע יענשו, ולכאורה צע"ג.

[ב] וכן בגוף דברי הרמב"ן יש לתמוה, דכיון שמסרו מודעא והיא נכונה – כי אכן קיבלו בכפייה, מדוע אמר יחזקאל בתגובה "והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן. חי אני נאם ה' אלקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלך עליכם", והרי מסרו מודעא, וזכות מליאה יש להם למסור מודעא זו, ולמה לא קיבלה יחזקאל הנביא, אתמהה?

⁷ נב. יתכן בעיני שזו הסיבה לכך שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא, ואילו קדושה שניה בודא קידשה לשעתה וגם לעתיד לבא. כי קדושת הארץ נובעת היא מקדושת התורה, והרי קדושה ראשונה היא בכיבוש יהושע, והיתה התורה בידם באופן שיכולה היא להתבטל על ידי מסירת מודעא, ולכן גם קדושת הארץ ניתנה באופן שיכולה להתבטל. ואילו קדושה שניה היא בקבלת גמורה שאין אחריה היתר וללא אפשרות של מסירת מודעא, ולכן גם קדושת הארץ היא מוחלטת לדורות עולם.

יא. פורים - מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה...

כדי להבין את הענין על בוריו, נקדים עוד שעצם הסוגיא במגילה מוקשה היא מאד. (נ.ב. הקושיות שיבואו כאן – נמצאות הן בהקדמת 'מנות הלוי' למגילת אסתר, לרבי שלמה אלקבץ בעל ה"לכה דודי". תירוצו לא נתברר לי היטב עיי"ש, והתירוץ שיובא כאן בסוף בעקבות דברי הרמב"ן הוא באופן אחר מאשר הוא ז"ל מציע שם).

התמיהות בסוגיא במגילה

תמיהות רבות וקשות יש כאן. בעצם, כל שלב בגמרא מתמיה הוא!

- כיון שמה שהשתחוו לצלם – היה זה בימי נבוכדנצאר, מדוע נענשו על כך עכשיו, שהוא דור אחר ואנשים אחרים? (וכמו שהקשה רשב"י על תלמידיו – א"כ שבשושן יהרגו וכו', כך ניתן להקשות גם על דברי עצמו את אותה שאלה, וכנ"ל)? [ועוד, שנחלקו ראשונים במהותו של אותו צלם, ושיטת ר"ת המובאת בתוס' כתובות לג: היא "דאותו צלם לא היה עבודת כוכבים ממש אלא היה עשוי לכבוד המלך", וא"כ מדוע עונש כה חמור – כליית כל העם ח"ו – עבור דבר שלא היה כלל עבודה זרה, אתמהה?]
- ועוד: מה טענו התלמידים "וכי משוא פנים יש בדבר" (פי', ואיך זכו לנס), והרי חזרו ישראל בתשובה על כל מעשיהם, [מגילה יד: "גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל שכולן לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב"], וכי אין זו סיבה מספקת לזכות לנס?
- ועוד: מה השיב שעשו רק לפנים [מיראה] ולכן הקב"ה עשה עמהם רק לפנים, וכי הכוונה שכל נס פורים לא היה על סכנה אמיתית ורצינית? והרי כל השאלה מתחילתה (מפני מה נתחייבו כליה) היתה מבוססת על ההבנה, וכ"ה במדרשים, שהגזירה היתה אמיתית!

יישוב הענין – כל דיונה של הסוגיא היא גופא בנושא המודעא

ויישוב הענין נראה להציע - הן על השאלות ששאלנו על הרמב"ן, והן על השאלות הנ"ל בסוגיא - שעיקר הדיון בסוגיא הוא בעצם נקודה שאינה מוזכרת בו כלל – והוא המודעא שמסרו ישראל, וכמוזכר ברמב"ן שהובא לעיל.

בהיותם בגולה, מסרו ישראל מודעא ליחזקאל הנביא, באומרם שהתורה שקיבלו ניתנה באונס, ואין רצונם בה ובקיומה.

ההנאה מהסעודה, וכן ההשתחוויה לצלם, אינם סיבות בפני עצמן לגזירת הכליה. ואכן הגזירה לא ניתנה כעונש על העבירות. אלא, סיבות אלו הן ביטוי למודעא, לכך שאין ישראל רוצים כלל

בקיום התורה. ואזי הסתיר הקב"ה פניו, כי כבר אינו משגיח על ישראל, ובאה הגזירה של המן – "הסתר אסתיר".

ועל כך תמהו התלמידים, וכי משוא פנים יש. פירוש, שברור שכל מעשה המן היה כדי לעורר את ישראל לתשובה,⁸ וכי משוא פנים יש, והרי הם אינם רוצים? [והיא היא השאלה השניה ששאלתי לעיל על הרמב"ן].

ועל כך באה התשובה, שהם לא עשו אלא לפנים, המודעא לא היתה מעומק לבם, וגלוי לפני ה' שרצונם הפנימי לקבל את התורה – ולא לפרוק מעליהם את עולה, ולכן עשה את הנס כדי לעוררם לשוב אל ה'.

נמצא שהדיון בסוגיא במגילה הוא אם ישראל מקבלים את התורה ומשייכים את עצמם לקב"ה או לא. וה"תשובה" של פורים הוא בכך ששבו לקבל את עולו ית' וביטלו את המודעא. התפילה שלהם היא היא התשובה של פורים.

דו"ק ותשכח שכל שאלותינו מיושבות.⁹

⁸ ע"י סנהדרין (צז): "אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין? אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב".

⁹ [אלא שהריטב"א חולק על הרמב"ן וסובר שהמודעא לא היתה אמיתית, אלא כוונת הגמ' היא שאם יטענו המינים שיש מקום למודעא, אזי אפשר יהיה להשיבם שהדר קבלוה. ולפי"ז א"א לומר את המהלך שכתבתי, ועדיין נשארות כמה מן הקושיות דלעיל בעינן].

יב. חובת השמחה בקבלת התורה

בסוף פרשת משפטים, מיד אחר הכניסה לברית, נאמר: "ויחזו את הא-להים ויאכלו וישתו".
מה מלמד פסוק זה?

זו חובת השמחה על קבלת התורה.

וכך מצינו גם במקומות נוספים,

כך ל' הרמב"ן: "וטעם וישתו - שעשו שמחה ויום טוב, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה.
כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך
(דברים כז ז),

וכתיב בשלמה (דהי"ב א יב) החכמה והמדע נתון לך וגו', מיד ויבא ירושלם ויעש משתה לכל
עבדיו (מ"א ג טו) ואמר רבי אלעזר מכאן שעושיין משתה לגמרה של תורה (שהש"ר א ט),
ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' וגו' ויאכלו
וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה (דהי"א כט כא -כב).
ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו".

הרמב"ן בדרשה לקהלת (עמ' קפ"א) מביא כדבריו כאן, והוסיף עוד שזהו מנהג רבותינו, כדאיתא בגמרא
במסכת שבת (ק"ח): "ואמר אביי תיתי לי (רש"י - ישולם שכרי) דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה
עבידנא יומא טבא לרבנן". ומסיים שם: "וכן בכל הדורות ההגונים".

נראה שיש כאן רמז להסבר מעמיק שכתבו המפרשים בענין סיום מסכת.

דלכאורה קשה, מה ענין הסעודה הנעשית לגמרה של תורה לכאן, שהרי הנושא כאן הוא קבלת התורה –
ההתחלה, ולא הגמרא? מכאן מוכח יסוד נפלא: ענינו של הסיום אינו שמחה על הסיום והגמרא, אלא: שמחה של
ההתחלה שתהיה מכאן ואילך. אחרי גמרה של תורה, ממשיכים אנו לדרכנו מצויידיים במסכת שסויימה זה
עתה, וזהו מהותה של השמחה. נמצא, ששמחת הסיום היא באמת שמחה על ההתחלה של המשך הדרך; ולכן
אכן יש כאן שמחה של קבלת תורה.

נ"ל להביא ראיה לכך מדברי הים של שלמה (ב"ק פרק ז' אות מו), המבאר ענין נתינת שבח והודיה למקום בעת
שמסיימין המסכת, ומסיק: "ובפרט היכא שדעתו להתחיל אחר כך ספר אחר". ולכאורה תמוה מה בכך שדעתו
להתחיל ספר אחר, ולפי היסוד הנ"ל מבואר הענין היטב. ודו"ק.

יג. ספר ויקרא – מקום אמירתו וסדר כתיבתו

"מה ענין שמיטה אצל הר סיני..." , שאלה זו בה פתח רש"י את פרשת 'בהר' ידועה היא, ומקורו ב'תורת כהנים'.

לרמב"ן יש ביאור אחר מרש"י בהסברת דברי התו"כ בתירוץ השאלה הנ"ל, אין כאן המקום. ברם, שאלה נוספת העסיקה את הרמב"ן: מה ענין כתיבת פרשה זו בסוף ספר ויקרא? שכיון שנאמרה הפרשה כבר בהר סיני, מדוע לא נאמרה ונכתבה עד כה? ביאורו מאיר עיניים, להבין את זמן אמירתן של כל הפרשיות שקדמו:

פרשת שמיטה נאמרה "בהר סיני". היה זה אחר חטא העגל, כאשר משה עלה אל הר סיני לקבל את הלוחות השניות. שכיון שנשתברו לוחות ראשונות, ורצה הקב"ה לעשות ברית חדשה, חזר ה' על המצוות החמורות שהיו בברית הראשונה, כדי שיהיו אלה נכללות בברית השניה.

"כי בתחילת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם (שמות כד ח), וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאילו נתבטלה הברית ההיא אצל הקב"ה. וכשנתרצה הקב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנאמר (שם לד י) הנה אנכי כורת ברית, והחזיר שם המצוות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונה, ואמר (שם פסוק כז) כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל... והנה בספר הברית הראשון נאמרה השביעית בכלל כמו שהזכרתי, שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו', ועתה בברית הזאת השנית נאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה".

סדר המאורעות שהיו מיד ברדת משה מן ההר – כולן עסקו במשכן. הן בבניית המשכן כמסופר בחלקו האחרון של ספר שמות. והן בפרשיות הקרבנות של כל ספר ויקרא עד סוף פרשת אמור, שנאמרו כולן בו ביום שהוקם המשכן.

ל' הרמב"ן: "ובעת הברית הראשונה שהוא בארבעים יום ראשונים נצטוו משה על המשכן, וכשנתרצה לו הקב"ה וצוהו לכרות להם ברית שניה ירד משה ויצום את כל אשר צוה ה' אותו בהר סיני והיה מעשה המשכן מכללם, ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל ואמר להם כבתחילה (שמות לה א) אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם במלאכת המשכן. והנה קבלו הדבר בשמחה, ויצאו מלפניו מיד ובאו כולם ונתנו הנדבה ועשו המשכן והשלימו מלאכתו. וכאשר הוקם, מיד "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד" (ויקרא א א) וצוהו בקרבנות ובכל תורת כהנים, ומשה צוה הכל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל מיד".

מענתה, שהושלם כל התהליך הזה, הגיע הזמן למסור לבני ישראל את מצות השמיטה שנצטוו בהר סיני, להשלים את הדברים שעליו למסור להם כדי לכתוב על זה את הברית השניה – ולא הספיק הזמן עד כה למסירה זו, מחמת היותם עסוקים במלאכת המשכן וכנ"ל. ועל כך הוצרך להקדים שמדובר במצוה שקיבל בסיני, "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר...".

וז"ל הרמב"ן:

"וכאשר השלים אמר להם, עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמיטה והיובל ולכרות לכם על כל המצוה והמשפטים ברית חדשה באלה ובשבועה. ולא הוצרך עתה שיזבח זבחים ויזרוק חצי הדם על העם וחצי הדם על המזבח כאשר עשה בראשונה, אבל קבלו עליהם הברית הראשונה באלות ובקללות אלה. וזה טעם "אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני" (להלן כו מו), כי הוא הנותן להם בברית הזאת כי מחל להם על פי התנאים האלו כמו שפירשתי בסוף כי תשא (שמות לד כז)".

הרי שכאן בסוף ספר ויקרא הגיע לסיומו התהליך של עשיית הברית השניה, הבאה במקומה של הראשונה שהופרה בחטא העגל. ועל כך נאמר בסוף התוכחה של פרשת בחוקותי (והיא היא הכניסה לברית השניה!): "אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה". זה נכתב כמשפט מסכם, המסביר על מה חלה התוכחה, שהיא ה'כניסה לברית' הכוללת את כל המצוות שנאמרו עד כה.

ל' הרמב"ן:

"ורצה הקב"ה להחמיר עליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות, ושתהיה כראשונה על כל המצוות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה (שם כד ג) את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחות (להלן כו מו) אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה, הוא רומז אל כל המצוות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כולן בברית הזאת".

למדנו ביאור למיקומה של פרשת בהר. ואגב אורחנו, לימד אותנו הרמב"ן את סדר אמירתן וכתבתן של כל הפרשיות של חומש ויקרא, כהמשך להפרת הברית שבעשיית העגל, וקבלת הברית השניה מחדש.